

VAIKŲ PARODYMUS LEMIANTYS PSICHOLOGINIAI VEIKSNIAI

Lektorė Ilona Čėsniėnė

Lietuvos teisės universiteto Socialinio darbo fakulteto Psichologijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 274 06 09
Elektroninis paštas psk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. vasario 26 d.

Parengta spausdinti 2003 m. rugpjūčio 13 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Socialinio darbo fakulteto Psichologijos katedros profesorius habil. dr. Viktoras Justickis ir Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedros docentė dr. Rasa Bieliauskaitė

S a n t r a u k a

Vaikų sugebėjimas tiksliai prisiminti ir papasakoti matytus įvykius yra svarbi teorinė ir praktinė problema. Nors vaikai gali teikti parodymus įvairiose bylose, tačiau ypatingo visuomenės ir profesionalų dėmesio susilaukia fizinės ir seksualinės prievartos prieš vaikus atvejai, reikalaujantys itin kruopštaus tyrimo. Įvairios studijos įrodė, kad vaikai gali būti patikimi liudytojai kaip ir suaugusieji, tačiau būtina atsižvelgti į galimus klaidų šaltinius vaikų parodymuose.

Šiame straipsnyje apibendrinus užsienio šalių tyrimus bei praktiką nagrinėjami svarbiausi vidiniai ir išoriniai psichologiniai veiksniai, kurie turi įtakos vaikų parodymų tikslumui, aptariamos pagrindinės psichologinių studijų kryptys šioje srityje.

1. Įžanga

Šiuo metu pripažįstama, kad vaikų¹ sugebėjimas tiksliai prisiminti ir pasakoti matytus įvykius yra svarbi teorinė ir praktinė problema [1]. Jos atsiradimą lėmė keletas veiksnių. Bene svarbiausias iš jų yra tas, kad pastaraisiais metais labai padaugėjo vaikų, teikiančių parodymus [2]. Vaikai liudija įvairiose bylose – nuo stebėtų eismo įvykių iki asmeniškai išgyventų fizinės arba seksualinės prievartos atvejų. Pastarieji kelia ypač didelį visuomenės susidomėjimą ir susirūpinimą, reikalauja itin kruopštaus tyrimo. Pažymėtina, kad įtarus seksualinę prievartą prieš vaikus šį faktą gana sunku įrodyti, nes dažnai trūksta aiškių medicininių įrodymų, be to, neretai vienintelis ir pagrindinis informacijos apie prievartą šaltinis yra pats vaikas arba liudytojai būna kiti vaikai [3; 4]. Todėl kaltinamoji išvada grindžiama vien tik vaiko parodymais.

Visai neseniai dauguma teisininkų laikėsi nuostatos, jog vaikų parodymai yra abejotini dėl to, kad jie nesugeba atskirti realaus ir vaizduotėje susikurto vaizdo, lengvai pasiduoda įtaigai, jais lengvai gali manipuliuoti piktavališkų paskatų turintis suaugęs žmogus ir pan. Šiuo metu Vakarų šalys, siekdamos užtikrinti patikimesnius ir tikslesnius vaikų parodymus, pertvarkė savo teisinę sistemą. Svarbiausias pokytis buvo tas, kad sušvelnėjo standartai, ribojantys vaikų galimybes liudyti teisme [5]. Pirma, vaikams buvo leista pateikti parodymus apie tokius įvykius, kuriuose nebuvo kitų liudytojų, išskyrus jį ir kaltinamą asmenį. Antra, buvo sumažinti vaikų liudijimo kompetencijos² (*children's eyewitness competencies*) reikalavimai.

¹ Šiame straipsnyje vaiku laikome asmenį iki 12 metų (vyresni vaikai laikomi paaugliais).

² Vaikų liudijimo kompetencija – sugebėjimas laisvai papasakoti apie tai, kas atsitiko, bei to pasakojimo patikimumas [7].

Šių ir kitų pokyčių (pvz., galimybės teikti parodymus ne teismo salėje, bet iš kitos patalpos naudojant televizijos priemones) padariniai buvo nevienareikšmiai. Viena vertus, buvo pripažinta, kad pagrindo abejoti parodymais vien todėl, kad juos pateikia vaikas, nėra [6], t. y. vaikų parodymai gali būti įrodomoji priemonė. Tačiau, antra vertus, be tikrų vaikų pasakojimų apie nusikaltimus, atsirado ir sensacingų išgalvotų pranešimų apie tai, kad suaugusieji juos seksualiai (arba kitaip) išnaudojo. Tai lėmė didžiulį mokslininkų ir visuomenės susidomėjimą vaikų parodymų tikslumu. Kilo karštos diskusijos, pradėti empiriniai tyrimai.

2. Istorinė psichologinių parodymų tyrimų apžvalga

Reikėtų pažymėti, kad liudytojų parodymų problema psichologijoje nėra nauja. Jau XX a. pradžioje Europoje (ypač Vokietijoje ir Prancūzijoje) psichologai tyrė įvairaus amžiaus liudytojus. Tokius tyrimus paskatino pati teisinė sistema: priešingai nei JAV, kur prisiekusieji vertindavo liudytojo patikimumą, daugumoje Europos šalių liudytojo kompetencijai įvertinti teisėjas kviesdavo ekspertus, kurie neretai būdavo psichologai. Tokie žymūs psichologai kaip A. Binet, W. Sternas arba O. Lipmannas taip pat domėjosi liudytojų parodymų tikslumu bei atliko įvairiausių tyrimus [8]. Jų rezultatai kėlė abejonių dėl liudytojų (ypač vaikų) parodymų patikimumo. Tačiau šie mokslininkai pripažino, jog tuometiniai moksliniai tyrimai neatspindėjo realaus gyvenimo faktų, todėl remiantis jų rezultatais nebuvo galima vienareikšmiškai vertinti, ar liudytojų parodymai tikslūs.

Vis dėlto jau ankstyvųjų mokslinių tyrimų šioje srityje reikšmė buvo didelė. Pirma, jau tuomet buvo domimasi, kaip vaikų atminties tyrimų rezultatus galima pritaikyti teisinėje aplinkoje. Antra, buvo aptariami įvairūs veiksniai, skatinantys liudytojų įtaigumą. Be to, dauguma ankstyvų darbų rezultatų inicijavo šiuolaikinius mokslinius tyrinėjimus (pvz., siekiant atskleisti pirmųjų parodymų vertę arba pakartotinių apklausų pavojus).

Tačiau XX a. viduryje dėmesys liudytojų parodymų psichologijai nuslūgo. Nors po Antrojo pasaulinio karo psichologai vis dažniau buvo įtraukiami į teismų praktiką kaip ekspertai, tačiau jų veikla mažai siejosi su eksperimentinių tyrimų duomenimis. Tik po E. Loftus darbų [9], kuriuose buvo akivaizdžiai įrodyta klaidinančios informacijos neigiamas įtaka liudytojo pasakojimui apie stebėtą įvykį, vėl imtasi aktyviai tyrinėti liudytojų parodymų problemą. Ypač daug dėmesio susilaukė vaikų liudytojų parodymai.

Šiuolaikinėse vaikų parodymų psichologinėse studijose nagrinėjami tokie klausimai [10]: 1) ar vaikai turi kognityvinių sugebėjimų tiksliai prisiminti ir papasakoti įvykius bei pasipriešinti įtaigai; 2) kaip žinios apie vaikų atmintį gali pagerinti profesionalų supratimą apie vaikų sugebėjimus liudyti; 3) ar egzistuoja būdai, kuriais būtų galima padidinti gaunamos informacijos kiekybę ir kokybę; 4) kaip ir kokie socialiniai bei emociniai veiksniai turi įtakos vaikų pasakojimų tikslumui; 5) ar vaikai gali meluoti apie praeities įvykius; 6) ar teisėjai gali tiksliai įvertinti vaikų parodymus; 7) ar teisėjai nešališkai priima sprendimą, jei liudytojas yra vaikas; 8) kokios yra specialios atsargumo priemonės, padedančios pritaikyti vaikams teismo keliamus reikalavimus; 9) kokią įtaką tokios priemonės gali turėti vaikų parodymams.

Be to, atsirado vienas esminis skirtumas tiriant vaikų parodymus: ankstesnėse studijose buvo pabrėžiama vaikų liudytojų trūkstama kompetencija, o šiuo metu daugiausia dėmesio skiriama netikslių parodymų priežasčių analizei, taip pat tokių netikslumų galimoms pašalinimo strategijoms [5; 11]. Šie pokyčiai atsirado kartu su patobulėjusiais psichologijos tyrimo metodais. Ankstesnėse studijose buvo reikalaujama atgaminti mažai prasmingą medžiagą, situacijos buvo dirbtinės, todėl naujausiuose tyrimuose siekiama, kad tiriamieji atgamintų realistiškus įvykius. Pavyzdžiui, vaikų imta klausinėti apie stresiškus ir skausmingus įvykius (pvz., skiepimą, medicininius patikrinimus ir operacijas, nelaimingus atsitikimus). Tokių tyrimų rezultatai yra daug svarbesni teisminei praktikai [6].

Daugumoje tyrimų skirtingo amžiaus vaikų tiriamųjų grupės buvo lyginamos su suaugusiųjų grupėmis. Pažymėtina, jog amžius yra tik vienas atspirties taškas nagrinėjant gautų tyrimų duomenis, nes kiekvienos amžiaus grupės vaikai gali skirtis savais sugebėjimais (pvz., vieni šešiamečiai jau moka skaityti ir rašyti, kiti moka tik skaityti, o tretieji nemoka nė vie-

nos iš šių veiklų). Taigi vaikų parodymų skirtumai gali atsirasti ne tik dėl amžiaus, bet ir dėl kitų veiksnių įtakos.

3. Veiksniai, turintys įtakos vaikų parodymų tikslumui

Mokslinėje literatūroje galima atrasti ne vieną bandymą suskirstyti veiksnius, turinčius įtakos liudytojų parodymų tikslumui. Štai R. C. Hollinas (1989) išskiria socialinius (nuostatas, konformiškumą, stereotipus, prietarus, nusikaltimo tiriančio pareigūno statusą), situacinius (įvykio kompleksiskumą, trukmę, apšvietimą, nusikaltimo pobūdį), asmenybinius (amžių, kognityvinį stilių, rasę, lytį, išsilavinimą, asmenybės savybes) ir apklausos (parodymą atpažinti, fotorobotą, nusikaltėlio nuotraukas) veiksnius [12]. Loftus (1981) [cit. pagal 13] išskyrė „įvykio“ (pvz., įvykio stebėjimo trukmę) ir „liudytojo“ (pvz., liudytojo lytį) veiksnius; M. Stelleris, R. Volbert, P. Wellershaus (1993) – psichologines liudytojo ypatybes (įtaigumą, kognityvines ir emocines charakteristikas), situacinius veiksnius bei tyrimo metu užduodamus klausimus [14]. Pastarąjį dešimtmetį šie veiksniai dažnai skirstomi į kognityvinius ir socialinius ir psichologinius [15] arba į išorinius ir vidinius [16].

Reikia pažymėti, kad šiuo metu nėra vienos visuotinai priimtoms minėtų veiksnių klasifikacijos. Mes remsimės M. Bruck, S. J. Ceci, L. Melnyk (1997) pasiūlyta klasifikacija [16], nes manome, kad ji plačiausiai apima visus šiuo metu žinomus psichologinius veiksnius, darančius įtaką liudytojų parodymų tikslumui. Tačiau prieš pradėdant nagrinėti šiuos veiksnius būtina pabrėžti, jog būtų klaidinga manyti, kad suaugusiųjų prisiminimai visada yra patikimi arba kad jų parodymai yra labai tikslūs. Mokslinėje literatūroje gausu įrodymų ne tik apie vaikų, bet ir apie suaugusiųjų netikslus parodymus [9]. Todėl mes aptarsime veiksnius, kurie gali turėti įtakos bet kokio amžiaus liudytojams, tačiau kurių įtaka vaikų parodymams yra ypač didelė.

3.1. Vidiniai veiksniai

Klaidingų vaikų pasakojimų priežastys pirmiausia buvo siejamos su kognityviniais veiksniais [17], t. y. vaiko atminties bei kalbiniais sugebėjimais, vaizduotės ypatumais, turimomis žiniomis apie įvykį ir kt.

3.1.1. Atmintis. Siekiant atskleisti nusikaltimą, liudytojo pateikiama informacija yra labai svarbi įrodomoji priemonė. Todėl liudytojo sugebėjimas tiksliai prisiminti ir papasakoti su nusikaltimu susijusias detales neabejotinai turi reikšmės tiriamos bylos baigčiai. Tačiau liudytojų parodymai ne visada būna tikslūs. Tai lemia keletas priežasčių. Pirma, tuo metu, kai daromas nusikaltimas, liudytojas paprastai nežino, kokia informacija bus svarbi vėliau. Paprastai liudytojas atkreipia dėmesį į tai, kas jam yra svarbu, ir nuo to priklauso, ką jis prisimins po įvykio. Vaikai ir suaugusieji neretai skiriasi tuo, ką jie laiko svarbiu, nes vaikai turi kitokį požiūrį į realybę. Be to, vaikai (ypač ikimokyklinio amžiaus) atkreipia dėmesį į bendrus, tipiškus įvykių aspektus [18]. Tai būtų galima paaiškinti ontogenetiškai grindžiama pirmenybe bendroms žinioms apie įvykius, t. y. pirmiausia siekiama sukurti veiklą reguliuojančias bendrąsias žinių struktūras – kognityvines schemas. Šis bendrų, tipišku aspektų akcentavimas sumažina koduojamo įvykio savitumą (*distinctiveness*), kuris yra reikšmingas specifinį įvykį atgaminant vėliau [19]. Antra vertus, vaikams, dėl mažos gyvenimiškos patirties turintiems mažiau bendrųjų žinių struktūrų, klaidų, būdingų schema grindžiamam prisiminimui, pavojus irgi yra mažesnis.

Antra, informacijos užkodavimas iš dalies priklauso nuo liudytojo ankstesnių žinių ir įgytos patirties, kuri veikia suvokiamos situacijos interpretavimą. Žinios ir patirtis, kaip ir atminties galimybės, didėja didėjant amžiui, todėl paauglio arba suaugusiojo sugebėjimas liudyti yra geresnis nei vaiko. Tačiau nors vaikai ir pateikia trumpesnius pasakojimus apie praeities įvykius nei paaugliai arba suaugusieji, jų pasakojimai gali būti gana tikslūs [20]. Nustatyta, kad jau trejų ketverių metų vaikai gali gerai prisiminti jiems asmeniškai svarbių įvykių epizodus, kurie įvyko prieš vienerius dvejus metus [19; 21]. Tačiau situacijai arba įvykiui iš-

saugoti atmintyje yra labai svarbūs vaiko kalbiniai įgūdžiai tuo metu. Jei vaikas įvykio suvokimo metu gali verbalizuoti savo išgyvenimus, tai jis tą įvykį galės prisiminti daugelį metų, mažiausiai – iki vidurinėsios vaikystės [22]. Taigi, nors atminties sugebėjimai gerėja vaikui augant, vis dėlto jau ikimokyklinio amžiaus vaikai gali tiksliai prisiminti informaciją po ilgo laiko tarpo, jei ji yra jiems asmeniškai reikšminga arba išsiskirianti.

Trečia, vaikų pasakojimų tikslumas apie praeities įvykius labai priklausys nuo užduodamų klausimų pobūdžio ir pateikiamų užuominų. Štai empirinėse studijose nustatyta, kad laisvo pasakojimo metu tiek vaikų, tiek ir suaugusiųjų pasakojimų tikslumas nesiskiria, tačiau jis statistiškai reikšmingai skiriasi tuomet, kai buvo užduodami klaidingą atsakymą menantys (misleading) klausimai [23]. Be to, tiriant nusikaltimą vaikas liudytojas neretai apklausiamas keletą kartų, o tai gali lemti skirtingus jo pasakojimus apie buvusį įvykį (apie galimas šio reiškinio priežastis kalbėsime kitame skyriuje). Liudijant teisme tokie neatitikimai gali turėti neigiamos įtakos vertinant vaikų parodymų patikimumą.

3.1.2. Kalbiniai sugebėjimai. Nors dauguma vaikų ištaria pirmuosius savo žodžius prasidėjus antriesiems gyvenimo metams, o šešerių metų vaiko žodynas jau susideda iš kelių tūkstančių žodžių, tačiau to neužtenka norint gauti iš vaikų tikslus parodymus [3]. Ikimokyklinio amžiaus vaikų žodynas pasižymi tuo, kad jame labai nedaug būdvardžių ir prieveiksmių, todėl vaikų parodymai būna trumpesni, juose mažiau detalių, analogijų ir pan., t. y. vaikų parodymai yra mažiau diferencijuoti. Be to, vaikai neretai vartoja tokius žodžius, kurių nesupranta arba supranta blogai. Reikia pažymėti ir tai, jog ikimokyklinio amžiaus vaikų kalba dažnai būna neartikuliuota, todėl pasitaiko tarties klaidų. Tad kyla didesnis pavojus, kad jų pasakojimus suaugusieji supras neteisingai. Savo ruožtu tokia klaidinga interpretacija gali sukelti įvairiausių suaugusiųjų įtarimus ir vaikui tuomet užduodami klausimai, susiję su tais įtarimais. Be to, kartais suaugusieji vaikams užduoda sudėtingai suformuluotus klausimus, kurių prasmės vaikai nesupranta ir dėl to gali būti nesusikalbama. Tai dažna kliūtis, trukdanti vaikams pateikti tikslus parodymus. Pavyzdžiui, stebint teismo posėdžius buvo nustatyta, kad teisininkai linkę užduoti vaikams semantiškai ir sintaksiškai sudėtingus klausimus, nes nežino, kokius klausimus ir kaip galima užduoti vaikams liudytojams [24].

Kita priežastis, kodėl suaugusieji gali nesuprasti vaiko, yra tam tikri vaikų posakiai. Pavyzdžiui, vaiko posakis „jis mane visą laiką mušė“ nebūtinai gali reikšti tai, jog kaltinamas asmuo jį dažnai mušė. Kai kuriems vaikams užtenka vieno įvykio, kad pasakytų „jis visada...“ [5].

3.1.3. Vaizduotė. Anksčiau paplitusi neigiama nuostata dėl vaikų parodymų patikimumo buvo grindžiama įsitikinimu, kad vaikų fantazija yra labai laki ir kad jie negali atskirti realybės nuo mintyse susikurtų vaizdų. Tačiau pastarųjų dešimtmečių tyrimų rezultatai šios nuostatos empiriškai nepatvirtino [5]. Pasirodo, kad vaikų ir suaugusiųjų vaizduotė yra daug panašesnė nei buvo manyta iki šiol [3]. Jau nuo 6 metų amžiaus vaikai gali visiškai atskirti prisiminimus apie realius įvykius nuo prisiminimų apie išgalvotus dalykus, bet tik tuomet, jeigu jie nebuvo paveikti įtaigos įtakos. Be to, atskirti šiuos dalykus jiems sekasi blogiau nei suaugusiesiems, nes pastarieji turi didesnę realybės vertinimo patirtį.

Požiūrį, kad vaikai dažnai fantazuoja, galima iš dalies pagrįsti tuo, kad vaikai labai daug laiko praleidžia žaisdami simbolinius žaidimus (*pretence play*), kurių pagrindinis bruožas yra „lyg/tartum...“¹ veikla. Šiuos žaidimus vaikai pradeda žaisti antraisiais gyvenimo metais, o jų dažnumas paprastai sumažėja tarp penkerių ir aštuonerių metų [25].

Kalbant apie vaiko sugebėjimą atskirti realybę nuo fantazijos reikia paminėti informacijos šaltinio „atsekimo“ (*source monitoring*) problemą, kuri turi įtakos vaikų parodymų tikslumui. Anot M. K. Johnsono, S. Hashtroudi ir D. S. Lindsay (1993), informacijos šaltinio „atsekimas“ yra toks atribucinis procesas, kurio dėka individas sprendžia apie tai, kaip buvo įgyta informacija [26]. Pavyzdžiui, žmogus bando atskirti, ar jis tikrai matė tam tikrą objektą įvykio metu, ar tik girdėjo apie to objekto buvimą. Šiam procesui didelės reikšmės turi prisiminimų kokybinės charakteristikos bei metaatmintis² [27]. Jau nuo šešerių metų vaikas gali suprasti, kad atmintyje vienu metu gali egzistuoti prieštaringo turinio informacija apie tą patį

¹ „als-ob-Handlungen“ (vok.)

² Metaatmintis – tai žinios apie atminties procesus, jų galimybes ir trūkumus [4].

įvykį arba objektą. Tačiau ikimokyklinio amžiaus vaikai gali supainioti tikrus ir įteigtus įvykius, jei šie įvykiai yra percepciškai ir semantiškai labai panašūs. Be to, jiems kyla sunkumų bandant atskirti realiai patirtą veiksmą arba išgirstus žodžius nuo įsivaizduoto veiksmo arba žodžių.

Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad vaikų pasakojimai apie seksualinę prievartą retai kada atsiranda vaiko vaizduotėje savaime ir yra išgyvenami kaip realiai patirti. Paprastai tai atsitinka esant įtakai iš šalies arba naudojant papildomas poveikio priemones. Pavyzdžiui, dauguma vaikų, gavę anatomicinę lėlę, tuojau pat bando ją nurengti [28]. O tai sudaro pagrindą tolesnei apklausai, kai vaiko teiraujamasi, ar tą patį jam darė įtariamasis. Ši idėja patinka žaidžiančiam vaikui ir jis pasakodamas toliau ją palaiko.

3.1.4. Išgyvenamas stresas. Yra daug, tačiau prieštaringų nuomonių apie streso ir vaikų parodymų tikslumo ryšį. Kai kurie tyrėjai teigia, kad stiprus išgyvenamas stresas yra susijęs su vaikų parodymų tikslumu, taip pat su jų pasipriešinimu daromai įtaigai [29]. J. A. Quas su bendraautorais (1999) nustatė, kad didesnis stresas yra susijęs su blogesniu laisvo prisiminimo pasakojimu, tačiau su tikslesniu pasakojimu pateikiant užuominų bei mažesniu tiriamųjų įtaigumu [30]. Tačiau kita mokslininkų grupė teigia, kad išgyvenamas stresas arba neturi pastebimos įtakos įvykių atsiminimui, arba trukdo juos tiksliai atsiminti bei pasipriešinti įtaigai (didina žmogaus įtaigumą) [31; 32].

Minėtus išgyvenamo streso ir atsiminimų tikslumo ryšio interpretacijos skirtumus galėjo lemti kelios priežastys. Pirma, autoriai taiko skirtingus išgyvenamo streso įvertinimo metodus (pvz., vieni remiasi tiriamųjų atsakymais į anketų klausimus, kiti – fiziologinių reakcijų pokyčiais). Svarbu pažymėti, kad buvo rastos nedidelės koreliacijos tarp streso įvertinimo skalių ir anketinės apklausos duomenų, taip pat tarp tėvų ir kitų stebėtojų subjektyvių pranešimų apie tiriamojo patiriamą stresą. Taigi šiuo atveju kyla streso įvertinimo metodų validumo problema.

Antra, gautų rezultatų interpretacija yra sudėtinga, nes vaikų prisiminimų tikslumas priklauso nuo tam tikrų papildomų veiksnių, kurie gali būti susiję su išgyvenamu stresu. Pavyzdžiui, vaikas, kuriam vaistai buvo leidžiami daug kartų, palyginti su vaiku, kuris dar nėra karto nepatyrė injekcijų, atėjęs į medicinos procedūrų kabinetą, gali išgyventi silpnesnes emocines reakcijas (nes didelė injekcijų patirtis gali lemti mažesnę išgąstį). Ir priešingai, vaikui, kuris dar nepatyrė injekcijų, pirmasis dūris gali būti labai stresiškas.

Trečia, tikėtina, kad išgyvenamas stresas daro nevienodą įtaką atskirų informacijos perdirbimo procesų metu. Yra nuomonių, jog kodavimo metu stresas gali padėti išsaugoti informaciją, tuo tarpu stresas, patiriamas atgaminimo metu, gali pabloginti saugomos informacijos prieinamumą. Tačiau šios idėjos yra dar gana naujos ir reikalauja tolesnio empirinio tikrinimo.

3.1.5. Melagingų parodymų motyvai. Daug dėmesio vertindami vaikų parodymų tikslumą tyrėjai skiria motyvams, skatinantiems juos sąmoningai iškreipti tiesą. Anksčiau buvo manoma, kad maži vaikai nemoka meluoti, nes šiam veiksmui atlikti jiems trūksta kognityvinių sugebėjimų (melas reikalauja aukštesnio decentracijos laipsnio nei turi ikimokyklinio amžiaus vaikai) [11]. Tačiau reikia pasakyti, kad ankstesni autoriai netinkamai įvertino ikimokyklinio amžiaus vaikų sugebėjimus meluoti. Pastarųjų dešimtmečių studijų rezultatai rodo, kad jau ikimokyklinio amžiaus vaikai gali sąmoningai meluoti (pvz., dauguma keturmečių jau turi tam tikrą kognityvinį išmanymą apie tai, kas yra melas ir kas yra tiesa) [33; 34].

Išnagrinėjus psichologinėje literatūroje pateikiamus duomenis galima išskirti tokius pagrindinius vaikų melą skatinančius motyvus [8]: 1) bausmės vengimas; 2) žaidimo kontekstas (pvz., vaikas, norėdamas žaisti toliau, meluoja mamai sakydamas, kad jis dar nenori valgyti); 3) pažado laikymasis (siekiant apsaugoti mylimą žmogų); 4) asmeninių tikslų siekimas (pvz., atlygio, priėmimo į grupę ir pan.). Tačiau reikia pažymėti, kad šie motyvai yra nevienodai stiprūs. Šiuo požiūriu ypač išsiskiria pažado laikymasis. Kaip liudija kai kurie duomenys, vaikai gali nepapasakoti svarbios informacijos apie suaugusiojo nusižengimus arba netinkamus veiksmus, jeigu šis jo apie tai paprašė [11]. Dažniausiai taip atsitinka todėl, kad vaikas nenori, jog suaugęs turėtų kokių nors problemų ir dėl to saugo paslaptį.

3.1.6. *Įtaigumas*. Neretai vaikų parodymais abejojama tik todėl, kad jie yra pernelyg jautrūs klaidinančiam aplinkinių poveikiui arba įtaigai. Įtaiga ir galimas jos poveikis liudytojų parodymų tikslumui jau nuo seno buvo mokslinių tyrimų objektas. Pavyzdžiui, dar 1904 m. Williamas Sternas aprašė aktyvią ir pasyvią įtaigą bei galimą šių įtaigos rūšių poveikį parodymus teikiančiam asmeniui. Nors du pastaruosius dešimtmečius ši tema yra labai svarbi parodymų psichologijoje, reikia pažymėti, jog iki šiol nesutariama, kas yra įtaigumas. Vieni autoriai mano, kad įtaigumas atspindi laipsnį, kuriuo vaiko atliekami informacijos perdirdbimo procesai (įvykių kodavimas, išsaugojimas, atgaminimas ir pasakojimas) gali turėti įtakos daugybei socialinių ir psichologinių veiksnių [8]. Kiti autoriai teigia, kad įtaigumas – tai laipsnis, kuriuo individas priima ir vėliau įtraukia į savo prisiminimus po įvykio gautą informaciją [35]. Apibendrinant galima teigti, jog įtaigumo sąvoka apima ir socialinius, komunikacinius, ir atminties procesus [3].

Įtaigumo pasireiškimas priklauso nuo pateikiamos informacijos tikėtumo (*plausibility*), laiko tarpo tarp suvokto įvykio ir po įvykio pateiktos klaidinančios informacijos, situacijos konteksto bei prisiminimams išgauti naudojamos procedūros [36]. Dauguma tyrėjų sutinka, kad vaikų apklausos būdas gali turėti lemiamą reikšmę tam, kas yra prisimenama, dėl to padidėja tinkamai atliekamos apklausos svarba [11; 37; 38]. Tačiau kartu pažymėtina, kad įtaigus klausinėjimas daro poveikį ne tik vaikams liudytojams, bet ir suaugusiesiems.

Daugelio ankstesniųjų įtaigumo studijų rezultatai liudija, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai yra įtaigesni nei vyresni [8]. Tačiau kai kurie duomenys rodo, kad tokio amžiaus vaikai nebūtinai visada yra labai įtaigūs [38], o kai kurie jų prisiminimai gali būti ypač tikslūs, stiprūs bei atsparūs įtaigai [21]. Šiuos nevienareikšmiškus tyrėjų duomenis galėjo lemti keletas priežasčių. Pavyzdžiui, išnagrinėjus tyrimus, kurių autoriai pabrėžė padidėjusį ikimokyklinio amžiaus vaikų įtaigumą, buvo pastebėta, kad [6]: 1) juose nebuvo preciziškai atsižvelgta į tiriamų vaikų amžių, t. y. tik labai mažai įtaigumo problemai skirtų studijų domėjosi ikimokyklinio amžiaus vaikais. Buvo neaišku, ar turimi šiek tiek vyresnių vaikų rezultatai gali būti perkeltami mažesniems vaikams; 2) vaikai buvo apklausiami apie neutralius įvykius, kurie nebuvo jiems asmeniškai reikšmingi (todėl liko neaišku, ar nukentėję bei stiprius emocinius išgyvenimus patyrę vaikai elgsis panašiai); 3) vaikų apklausa vyko tokiomis aplinkybėmis, kurios mažai atitiko realias vaikų apklausos sąlygas.

Pastaruoju metu atliekant vaikų įtaigumo tyrimus atsirado keletas svarbių pokyčių. Pirma, vis dažniau tiriamieji yra ikimokyklinio amžiaus vaikai. Antra, tyrimo situacijos dažniausiai modeliuojamos taip, kad būtų galima įvertinti vaiko įtaigumą nagrinėjant jam asmeniškai reikšmingus įvykius (pvz., modeliuojamos kūno lietimų situacijos žaidimo metu). Trečia, pabrėžiama situacinių kintamųjų įtaka, nes pastebėta, kad vaikai paprastai yra įtaigesni vieniems ir mažiau įtaigūs kitoms situacijoms, o kai kurie iš jų gali pasipriešinti daugelio situacijų įtaigai [40].

Kartu reikia pažymėti, jog, kai kurių autorių manymu, diskusijos dėl amžiaus daromo poveikio įtaigumui ir tolesnis šio poveikio empirinis tyrimas turi mažai naudos [41]. Taip formuluojama problema yra per plati, todėl tolesnėse studijose siūloma tiksliau apibrėžti įtaigumo pasireiškimą skatinančias sąlygas bei tokius veiksnius, kurie sąveikauja su tiriamųjų amžiumi.

Nagrinėjant įvairių įtaigumo tyrimų rezultatus taip pat reikėtų atsižvelgti ir į tarpkultūrinius skirtumus. Galima sakyti, kad šiuo metu daugiausia studijų vaikų įtaigumo problemai skiria JAV mokslininkai. Tačiau JAV egzistuojanti psichosocialinė konsultavimo ir psichokorekcijos praktika, vyraujančios elgesio normos bei teisinės tradicijos daugiau ar mažiau skiriasi nuo daugelyje Europos šalių priimtų tradicijų bei normų. Amerikiečių įtaigumo tyrimų rezultatų perkėlimu į savo kultūrinę aplinką ypač yra linkę abejoti Vokietijos mokslininkai, kurie pabrėžia ekologinio validumo problemą [11]. Be to, psichologo eksperto vaidmuo esant skirtingoms teisinėms sistemoms taip pat skiriasi. Pavyzdžiui, Vokietijoje psichologas gauna tiesioginį teismo prašymą atlikti konkretaus liudytojo įvertinimą, kurio išvadas pateikia teisme, o JAV psichologų ekspertų vertinimas atliekamas pareikalavus kuriai nors iš besiteisiančių šalių, t. y. kyla šališkumo grėsmė.

3.2. Išoriniai veiksniai

Netikslūs parodymai dažnai atsiranda ne tik dėl vidinių, bet ir dėl išorinių veiksnių poveikio. Kalbėdami apie juos daugelis autorių nurodo, kad liudytojo parodymų tikslumui didelį poveikį daro apklausos stilius [6; 8; 16]. Svarbiausias dalykas čia yra apklausėjo šališkumas, kurį panagrinėsime plačiau.

3.2.1. Apklausėjo šališkumas. Šališkas apklausėjas *a priori* laikosi nuostatos, kad tam tikras įvykis, apie kurį jis klausinėja, iš tikrųjų įvyko. Atitinkamai apklausėjas kuria interviu taip, kad apklausiamasis maksimaliai atskleistų tokius faktus, kurie atitinka jo lūkesčius. Šis fenomenas ypač pasireiškia apklausiant ne vieną, o daug liudytojų, kaip tai atsitiko garsiai nuskambėjusiose bylose tiek JAV, tiek ir Vakarų Europoje (pvz., Wormso procesas Vokietijoje, McMartino procesas JAV ir kt.). Be to, šališkas apklausėjas siekia gauti ne tik jo poziciją patvirtinančius įrodymus, bet ir nori išvengti tam prieštaraujančių faktų. Pavyzdžiui, toks apklausėjas gali neabejoti vaiko pranešimo autentiškumu, jei jis dera su jo iškeltomis prielaidomis. Tačiau jeigu vaiko pasakojimas nenuoseklus, jame daug prieštaringų faktų, jie greičiausiai bus ignoruojami arba interpretuojami taip, kaip apklausėjui yra palankiau. Dažnas tokio interviu rezultatas – vaiko parodymų sutapimas su šališko apklausėjo įsivaizduojamu įvykio scenarijumi.

Apklausėjo šališkumas gali pasireikšti įvairiais būdais. Pirma, toks apklausėjas dažniausiai užduoda labai konkrečius, specifinius, o ne atvirus klausimus. Kitaip tariant, šališkas apklausėjas retai klausia atvirų klausimų, jis dažniau pateikia liudytojui specifinius klausimus, kurių dauguma mena pageidaujamą atsakymą. Ši klausinėjimo strategija yra netinkama, nes vaikų atsakymai į atvirus klausimus yra tikslesni nei į specifinius klausimus [6]. Antra, šališkas apklausėjas dažnai pakartoja specifinius klausimus. Kaip liudija tyrimų rezultatai, vaikų parodymų tikslumas sumažėja ne tik tada, kai užduodami specifiniai klausimai, bet ir tada, kai šie klausimai yra pakartojami to paties arba kitų interviu metu [42]. Šiuo atveju manoma, kad vaikai yra linkę pakeisti savo atsakymus, nes nori pateikti apklausėjui tokią informaciją, kokią, jų nuomone, jis tikisi išgirsti.

Trečia, šališkas apklausėjas paprastai sukuria tam tikrą emocinę apklausos atmosferą naudodamasis subtiliomis žodinėmis arba neverbalinėmis išraiškos priemonėmis, kurioms vaikai ypač jautrūs [43]. Nustatyta, jog vaikai ypač jautrūs apkaltinimo atmosferai, t. y. kai apklausėjas, kalbėdamasis su vaiku, apkaltina įtariamąjį asmenį nusikaltimo padarymu. Jeigu apklausėjas apklausos metu yra draugiškas ir paremiantis (*supportive*), liudytojai rečiau keičia savo parodymus, palyginti su tais, kuriuos apklausia griežtas ir atsiribojęs apklausėjas. Tai galima paaiškinti tuo, kad didelis psichologinis atotrūkis tarp apklausėjo ir liudytojo (esant griežtam apklausos stiliui) yra suvokiamas kaip neigiamas grįžtamasis ryšys [44], kuris gali paskatinti apklausiamąjį pakeisti savo poziciją tam tikrų klausimų atžvilgiu. Reikia pridurti, kad psichologinio kontakto kokybė tarp apklausėjo ir vaiko taip pat gali turėti įtakos vaiko parodymų tikslumui [45].

3.2.2. Apklausėjo statusas ir atliekami vaidmenys. Nustatyta, kad pašnekovo užimamas statusas arba autoritetas gali turėti įtakos tam, kaip bus suvokiama pateikiama informacija [46]. Tai ypač svarbu bendraujant su vaikais. Kadangi vaikai dažnai priima suaugusiuosius kaip autoritetingus asmenis, jų kompetencija jie paprastai pasitiki labiau nei savo prisiminimais. Dėl to vaikus gali labiau paveikti klaidinanti informacija, kurią pateikė suaugusysis, o ne kitas vaikas [8]. Be to, ikimokyklinio amžiaus vaikai dažnai remiasi nuostata, kad klausimus užduodantis asmuo šiaip ar taip žino, kas atsitiko. Ir kuo labiau vaikai abejoja savo prisiminimais, tuo labiau jie linkę perimti klausinėjančio asmens požiūrį.

Šiuos teiginius galima pagrįsti tuo, kad vaikai suvokia suaugusiuosius kaip kooperatyvius pokalbių partnerius, kurie sako tiesą ir neapgaukinėja [8]. Savo ruožtu vaikai taip pat yra kooperatyvūs bendravimo partneriai: jie pateikia suaugusiajam tokią informaciją, kurios, jų nuomone, jam reikia. Ypač tuomet, kai vaikams užduodamas tas pats klausimas daugiau nei vieną kartą, – jie dažnai atsako kitaip. Manoma, kad vaikai gali interpretuoti pakartotą klausimą taip: „Pirmą kartą aš pateikiau neteisingą atsakymą, vadinasi, kad būčiau geras bendravimo partneris, turiu pateikti naują informaciją“. Dėl tos pačios priežasties vaikai siekia

atsakyti į suaugusiųjų klausimus netgi tada, kai klausimai yra keisti. Pavyzdžiui, net kai klausiama tokio absurdiško klausimo: „Ar pienas yra didesnis už vandenį?“, dauguma 5–7 metų vaikų retai atsako „nežinau“. Taigi, norėdami nusileisti arba įtikti autoritetingam suaugusiajam, vaikai gali siekti priderinti savo atsakymus prie klausimų turinio, o ne pateikti tikrąsias savo žinias apie įvykį.

3.2.3. Įtaigių apklausos priemonių naudojimas interviu metu. Psichologinėje literatūroje dažnai minima, kad apklausiant vaikus yra naudojamos anatomicinės lėlės ir įvairūs vizualizacijos metodai. Profesionalai (vaikų terapeutai, policijos darbuotojai, teisininkai) dažnai naudoja anatomicines lėles, kai kyla įtarimas, kad apklausiamas vaikas patyrė seksualinę prievartą. Šių lėlių naudojimą paskatino keletas priežasčių. Pirma, jos leidžia vaikui manipuliuoti objektais, primenančiais kritinį įvykį, pateikia prisiminimą lengvinančias užuominas. Antra, jos padeda įveikti motyvacines problemas, susijusias su gėda ir susivaržymu. Vaikai gali jaustis ramiau, kai prievartos veiksmus jie atgamina naudodami lėlę, o ne pasakodami. Anot kai kurių profesionalų, jeigu vaikas vengia anatomicinės lėlės ar kaip nors neįprastai elgiasi su jos genitalijomis, tai liudija apie jo patirtą seksualinę prievartą.

Tačiau anatomicinių lėlių panaudojimas apklausiant vaikus kelia ir skeptišką kai kurių mokslininkų bei praktikų požiūrį [6; 16]. Jie pateikia tokius pagrindinius kontraargumentus. Pirma, anatomicinės lėlės yra įtaigios, jos skatina vaiką įsitraukti į seksualinį žaidimą net ir tada, kai jis nepatyrė jokios prievartos. Pavyzdžiui, vaikas gali įkišti pirštą į lėlės genitalijas tik todėl, kad tai nauja arba kad tai įmanoma. Antra, pernelyg didelį vaikų aktyvumą seksualiai žaidžiant su tokiomis lėlėmis gali lemti ne tik patirta seksualinė prievarta, bet ir per ankstyvas seksualinių veiksmų stebėjimas arba pažintis su erotinio pobūdžio literatūra. Trečia, neįmanoma tvirtai nuspręsti apie vaiko patirtą seksualinę prievartą remiantis vien tik jo žaidimu su anatomicine lėle, nes nėra nustatyta, kaip su tokiomis lėlėmis žaidžia nepatyrę prievartos vaikai. Be to, nėra nustatyta standartinių procedūrų, kaip turėtų būti naudojamos anatomicinės lėlės (kuriuo interviu momentu jas reikėtų pateikti, ar jos turėtų būti su drabužiais, ar be jų ir pan.). Dėl šių priežasčių anatomicines lėles (kaip įrodymo priemones) buvo uždrausta naudoti kai kuriose JAV valstijose bei Europos šalyse, bent jau iki tol, kol jų naudingumas nebus mokliškai įrodytas [8].

Vizualizacijos metodai. Norėdamas gauti patikimą informaciją apklausėjas neretai iš pradžių prašo vaiko prisiminti arba įsivaizduoti įvykį, o sudarius įvykio vaizdą – „galvoti“ apie atskiras jo detales. Šis vizualizacijos būdas yra vadinamas „nukreipiančios vaizduotės“ (*guided imagery*) arba „atminties darbo“ metodu (*memory work*) [6]. Be to, kartais vaikai gali būti skatinami galvoti apie įvykius naudojant žaislus arba kitas papildomas priemones.

Tačiau taikant tokius metodus gali kilti problemų ne tik vaikams, bet ir vyresniems žmonėms [47]. Ypač neigiamas tokių vizualizacijos metodų poveikis pasireiškia apklausiant mažamečius, kurie dar negali nustatyti aiškių ribų tarp fantazijos ir realybės: gali atsitikti taip, kad jeigu vaiką, sunkiai galintį atskirti tikrovę nuo fantazijos, paprašysime įsivaizduoti tai, kas atrodo keista ir nerealu, jis vėliau gali pateikti įsivaizduotus faktus kaip realius (ypač tais atvejais, kai apklausėjas nesugeba grąžinti vaiko į realybę).

5. Išvados

Straipsnyje aptarti pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos vaikų parodymų tikslumui. Kadangi vaikų gebėjimas tiksliai papasakoti matytą įvykį yra aktuali problema ir mokslininkams, ir praktinį darbą dirbantiems teisininkams, psichologams, socialiniams darbuotojams, ši psichologinių tyrimų kryptis sparčiai plėtojama.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad vaikai gali būti patikimi liudytojai kaip ir suaugę žmonės, tačiau siekiant tikslų vaikų parodymų reikia atsižvelgti į jų turimus kognityvinius sugebėjimus, socialinės sąveikos ypatybes, papildomų priemonių naudojimo galimybes bei ribotumus.

LITERATŪRA

1. **Ochsner J. E., Zaragoza M. S., Mitchell K. J.** The accuracy and suggestibility of children's memory for neutral and criminal eyewitness events. *Legal and Criminal Psychology*. 1999. Vol. 4.
2. **Ceci S. J., Hembrooke H., Bruck M.** Children's reports of personal events // D. Cicchetti, S. L. Toth (Eds.). *Developmental perspectives on trauma: Theory, research, and intervention* (Rochester Symposium on Developmental Psychopathology). – Rochester: University of Rochester Press, 1997. Vol. 8.
3. **Lamb M. E., Sternberg K. J., Hershkowitz I., Esplin P. W.** Forensic interviews of children // A. Memon, R. Bull (Eds.). *Handbook of the psychology of interviewing*. – John Wiley & Sons, 2000.
4. **Geddie L., Fradin S., Beer J.** Child characteristics which impact accuracy of recall and suggestibility in preschoolers: is age the best predictor? *Child abuse and neglect*. 2000. Vol. 24.
5. **Köhnken G.** Die Aussagefähigkeit kindlicher Zeugen // R. Lempp, G. Schütze, G. Köhnken (Hrsg.). *Forensische Psychiatrie und Psychologie des Kindes- und Jugendalters*. – Darmstadt: Steinkopff, 1999.
6. **Bruck M., Ceci S. J.** The suggestibility of children's memory. *Annual Review of Psychology*. 1999. Vol. 50.
7. **Roebbers C. M., Schneider W.** Individual differences in children's eyewitness recall: the influence of intelligence and shyness. *Applied Developmental Science*. 2001. Vol. 5. Nr. 1.
8. **Ceci S. J., Bruck M.** Suggestibility of the child witness: a historical review and synthesis. *Psychological Bulletin*. 1993. Vol. 113.
9. **Loftus E. F.** *Eyewitness testimony*. – Harvard, MA: Harvard University Press, 1979.
10. **McGough L. S.** *Child witnesses: Fragile voices in the American legal system*. – Yale University Press, 1994.
11. **Greuel L.** *Wirklichkeit, Erinnerung, Aussage*. – Weinheim: Beltz, 2001.
12. **Hollin C. R.** *Psychology and crime: An introduction to criminological psychology*. – London: Routledge, 1989.
13. **Kapardis A.** *Psychology and law. A critical introduction*. – Cambridge University Press, 1999.
14. **Steller M., Volbert R., Wellershaus P.** Zur Beurteilung von Zeugenaussagen: Aussagepsychologische Konstrukte und methodische Strategien // L. Montada (Hrsg.). *Bericht über den 38. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie in Trier*. Bd. 2. – Göttingen: Verlag für Psychologie, 1993.
15. **Quas J. A., Qin J., Schaaf J. M., Goodman G. S.** Individual differences in children's and adults' suggestibility and false event memory. *Learning and Individual Differences*. 1997. Vol. 9.
16. **Bruck M., Ceci S. J., Melnyk L.** External and internal sources of variation in the creation of false reports in children. *Learning and Individual Differences*. 1997. Vol. 9.
17. **Ceci S. J., Leichtman M. D.** "I know that you know that I know that you broke the toy": A brief report of recursive awareness among 3-year-olds // S. J. Ceci, M. D. Leichtman, M. Putnick (Eds.). *Cognitive and social factors in early deception*. – Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1992.
18. **Granzow S.** *Das autobiographische Gedächtnis: kognitionspsychologische und psychoanalytische Perspektiven*. – Berlin-München: Quintessenz, 1994.
19. **Fivush R., Hamond N. R.** Autobiographical memory across the preschool years: Toward reconceptualizing childhood amnesia // R. Fivush, J. A. Hudson (Eds.). *Knowing and remembering in young children*. – Cambridge University Press, 1990.
20. **Schneider W., Bjorklund D. F.** *Memory* // W. Damon, D. Kuhn, R. S. Siegler (Eds.). *Handbook of child psychology: Cognition, perception and language*. – New York: Wiley, 1998. Vol. 2.
21. **Stein N., Wade E., Liwag M. D.** A theoretical approach to understanding and remembering emotional events // N. L. Stein, P. A. Ornstein, B. Tversky, C. Brainerd (Eds.). *Memory for everyday and emotional events*. – Mahwah, NJ: Erlbaum, 1997.
22. **Fivush R., Haden C., Reese E.** Remembering, recounting, and reminiscing: The development of autobiographical memory in social context // D. C. Rubin (Ed.). *Remembering our past*. – Cambridge, NY: Cambridge University Press, 1996.
23. **Roberts K. P., Blades M.** Children's eyewitness testimony for real-life and fantasy events // G. M. Stephenson, N. K. Clark (Eds.). *Investigative and forensic decision making*. – Leicester, England: British Psychological Society, 1996.
24. **Saywitz K. J., Snyder L., Nathanson R.** Facilitating the communicative competence of the child witness // M. E. Lamb, R. M. Lerner, C. B. Fisher, R. A. Weinberg (Eds.). *New research on child*

- witnesses: Part I (Applied Developmental Science). – Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999. Vol. 3.
25. **Taylor M., Carlson S. M.** The relation between individual differences in fantasy and theory of mind. *Child Development*, 1997. Vol. 68.
 26. **Johnson M. K., Hashtroudi S., Lindsay D. S.** Source monitoring. *Psychological Bulletin*. 1993. Vol. 114.
 27. **Thierry K.** Before misinformation is encountered: Source monitoring decreases child witness suggestibility // *Journal of Cognition & Development*. 2001. Vol. 2.
 28. **Levy H. B., Markovic J., Kalinowski M. N., Ahart S., Tottes H.** Child sexual abuse interviews: The use of anatomic dolls and the reliability of information // *Journal of interpersonal violence*. 1995. Vol. 10.
 29. **Goodman G. S.** Commentary: on stress and accuracy in research on children's testimony // J. Doris (Ed.). *The suggestibility of children's recollections*. – Washington, DC: American Psychological Association, 1991.
 30. **Quas J. A., Goodman G. S., Bidrose S., Pipe M.-E., Craw S., Ablin D. S.** Emotion and memory: Children's long-term remembering, forgetting, and suggestibility // *Journal of Experimental Child Psychology*. 1999. Vol. 72.
 31. **Peters D. P.** The influence of stress and arousal on the child witness // J. Doris (Ed.). *The suggestibility of children's recollections*. – Washington, DC: American Psychological Association, 1991.
 32. **Merritt K. A., Ornstein P. A., Spicker B.** Children's memory for a salient medical procedure: implications for testimony. *Paediatrics*. 1994. Vol. 94.
 33. **Bussey K.** Children's lying and truthfulness: Implications for children's testimony // S. J. Ceci, M. D. Leichtman, M. Putnick (Eds.). *Cognitive and social factors in early deception*. – Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1992.
 34. **Siegal M., Peterson C. C.** Preschoolers' understanding of lies and innocent and beglient mistakes. *Developmental Psychology*. 1998. Vol. 34.
 35. **Gudjonsson G.** *The psychology of interrogations, confessions and testimony*. – Chichester: John Wiley & Sons, 1992.
 36. **DuBreuil S. C., Garry M., Loftus E. F.** Tales from the crib: Age regression and the creation of unlikely memories // S. J. Lynn, K. M. McConkey (Eds.). *Truth in memory*. – New York: Guilford Press, 1998.
 37. **Lamb M. E., Sternberg K. J., Esplin P. W.** Conducting investigative interviews of alleged sexual abuse victims. *Child Abuse and Neglect*. 1998. Vol. 22.
 38. **Poole D. A., Lamb M. E.** *Investigative interviews of children: A guide for helping professionals*. – Washington, DC: American Psychological Association, 1998.
 39. **Batterman-Fauce J. M., Goodman G. S.** Effects on context on the accuracy and suggestibility of child witnesses // G. S. Goodman, B. L. Bottoms (Eds.). *Child victims, child witnesses: Understanding and improving testimony*. – The Guilford Press, 1993.
 40. **Eisen M. L., Goodman G. S., Qin J., Davis S. L.** Memory and suggestibility in maltreated children: New research relevant to evaluating allegations of abuse // S. J. Lynn, K. M. McConkey (Eds.). *Truth in memory*. – New York: Guilford Press, 1998.
 41. **Volbert R., Pieters V.** Suggestive Beeinflussung von Kinderaussagen. *Psychologische Rundschau*, 1996. Vol. 47.
 42. **Waterman A. H., Blades M., Spencer C.** Interviewing children and adults: The effect of question format on the tendency to speculate. *Applied Cognitive Psychology*, 2001. Vol. 15.
 43. **Thompson C. P.** The bounty of everyday memory // C. P. Thompson, D. J. Herrmann, D. Bruce, J. D. Read, D. G. Payne, M. P. Toglia (Eds.). *Autobiographical memory*. – Mahwah, NJ: Erlbaum, 1998.
 44. **Bain S. A. & Baxter J. S.** Interrogative suggestibility. The role of interviewer behavior. *Legal and Criminological Psychology*. 2000. Vol. 5.
 45. **Goodman G. S., Sharma A., Thomas S. F., Considine M. G.** Mother knows best: Effects of relationship status and interviewer bias on children's memory // *Journal of Experimental Child Psychology*. 1995. Vol. 60.
 46. **Tobey A. E., Goodman G. S.** Children's eyewitness memory: Effects of participation and forensic context. *Child Abuse and Neglect*. 1992. Vol. 16.
 47. **Bruck M., Ceci S. J., Hembrooke H.** Reliability and credibility of young children's reports: From research to policy and practice. *American Psychologist*. 1998. Vol. 53.

Influence of Psychological Factors on Children's Testimonies

Lecturer Ilona Čėsniėnė

Law University of Lithuania

SUMMARY

Children's ability to remember and to describe accurately the events they have seen, is an important theoretical and practical problem. Even though children can testify in various cases, the especial attention should be paid to the children's physical and sexual abuse data which needs a thorough investigation. The widely held belief that young children may fabricate allegations in particular of a sexual nature is frequently used to cast doubt on their testimony. However, various studies have revealed that children can be as trustworthy as adults, but it is necessary to focus on the possible sources of errors in children's testimonies. In this article, the most significant early and new directions in the field are reviewed.

This article investigates the most important psychological factors that have influence on accuracy of children's testimonies. Two main groups of these factors were defined: internal and external.

Memory, language and communicative abilities, fantasy, stress, motivation to lie, suggestibility were considered as internal factors. One reason for children's incompleteness is the fact that not all the information perceived is encoded or stored for later retrieval. It is clear, however, that as time passes, information is forgotten by children as it is forgotten by adults. In general, children's recollections of a personal experience are less complete and descriptive than those of adults but their accounts are quite accurate. Considering this the questions should be phrased in grammar and vocabulary children can easily comprehend and matched to children's level of cognitive development. It should be noted that existing evidence does not support either the position that children are universally suggestible and unreliable as witnesses, or the contention that children lack the ability to lie or deceive. Moreover, the fantasy lives of children and adults are actually much more similar than was previously believed and children over six years of age appear similar to adults in their ability to discriminate between imagined and experienced events.

There are several external factors that can affect the accuracy of children's reports. The most importance of this is interviewer bias. Interviewer bias characterizes those interviewers who hold a priori beliefs about the occurrence of certain events and mold the interview to maximize disclosures from the interviewee that are consistent with the interviewer's prior beliefs. It is revealed through a number of different component features, that are highly suggestive, e.g., use of specific questions and subtle emotional tones, repeating questions within interviews etc. The problems of use of anatomically detailed dolls and visualization techniques (asking children to pretend or imagine) was disputed in this paper too.

